

ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΑΡΕΤΕΣ ΩΣ ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΠΡΟ-ΥΠΟΘΕΣΗ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

Με την παρούσα μελέτη αποσκοπούμε να τονίσουμε τη σημασία τῶν γυναικείων ἀρετῶν στή διαμόρφωση τοῦ πολίτου, καθὼς καὶ τὴ σπουδαιότητα πού αὐτὲς μπορεῖ νὰ ἔχουν στὴν ἐποχὴ μας γιὰ τὸν ἄνθρωπο πού θέλει νὰ συμμετέχει στὰ κοινὰ τῆς σύγχρονης κοινωνίας.

Ἡ γυναικεία ἀρετὴ ἔχει κατ' ἀρχὴν ἐξέχουσα σημασία στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, ὅπως εἶχαν παρατηρήσει τόσο ὁ Πλάτων ὅσο καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ γυναίκα δὲν συμμετεῖχε τότε ἐνεργὰ ὡς πολίτις στὴ διαχείριση τῶν κοινῶν.

Ὁ Πλάτων, στὴν *Πολιτεία* του κυρίως, ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλα συγγράμματά του θεωρεῖ τὴ γυναίκα ἴση ὡς πρὸς τὶς ἱκανότητες καὶ τὶς ἀρετὲς μὲ τὸν ἄνδρα καὶ προορίζει γι' αὐτὴν σπουδαία θέση: τῆς ἐμπιστεύεται, ἂν ἀποδειχθεῖ ἄξια καὶ ἀγαθὴ, τὴ διοίκηση τῆς ἰδανικῆς πολιτείας, μαζὶ μὲ τοὺς ἄνδρες «φύλακες», δίνοντάς της ἔτσι τὴ δυνατότητα νὰ συμμετέχει ἐνεργὰ καὶ ἐξ ἴσου στὶς πολιτικὲς ἀποφάσεις.

Ἡ πολιτικὴ στὸν Πλάτωνα ἀποκτᾶ ἠθικὸ περιεχόμενο· γι' αὐτὸ ἔχει ὡς στόχο τῆς τὴν εὐτυχία πού ἀπορρέει ἀπὸ τὸν ἠθικὸ νόμο καὶ τὸ ὄφελος τῶν πολλῶν¹. Ὁ τέλειος πολίτης, σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία του, εἶναι ὁ ἐνάρετος. Καὶ ὁ τέλειος ἄρχοντας ὁ φιλόσοφος (ἄνδρας ἢ γυναίκα ἀδιάφορο) πού κατέχει τὴν ἀρετὴ καὶ ρυθμίζει σύμφωνα μὲ αὐτὴ τόσο τὴ δικὴ του συμπεριφορὰ ὅσο καὶ ἐκείνων πού ἐξουσιάζει².

Ἡ γυναίκα - κυβερνήτης, λοιπόν, πού εἶναι πρωτίστως ἡ ἴδια μιὰ σπάνια ἠθικὴ προσωπικότητα, κάνει καὶ τοὺς πολίτες ὅσο τὸ δυνατόν καλύτερους

1. Πλάτωνος, *Πρωταγόρας*, 352b-d. *Γοργίας*, 466e, 499e. *Μένων* 88a-c. *Πολιτεία*, IV 431a-d, IX 586a-b. *Νόμοι*, III 688a-b. J. Luccioni. *La pensée politique de Platon*, Paris, P.U.F., 1958, σ. 113. A. J. Festugière, *Les trois «protreptiques» de Platon, Euthydème, Phédon, Epinomis*, Paris, J. Vrin, 1973, σ. 98.

2. Πλάτωνος, *Πολιτεία*, V 473c-d.

εἶτε μὲ τὴν πειθῶ εἶτε— στὴν ἀνάγκη— μὲ τὴ βία (τὴν ὑποχρεωτικὴ ὑπακοὴ στοὺς νόμους), ἀκριβῶς ὅπως ἐνεργεῖ ὁ γιατρός προκειμένου νὰ σώσει τοὺς ἀσθενεῖς του³. Πῶς ἔμως φθάνει ἡ ἥθικὰ καὶ πνευματικὰ ἀνώτερη γυναῖκα στὰ ὕψιστα πολιτικὰ ἀξιώματα;

Ὁ φιλόσοφος, προχωρώντας πέρα ἀπὸ τὸ κατεστημένο τῆς ἐποχῆς του, καθιερώνει τὴν ἰσοτιμία ἀνάμεσα στὰ δύο φύλα. Διακηρύσσει, ἐνάντια στὶς ἰσχυρότατες προκαταλήψεις τοῦ καιροῦ του, ὅτι στὴν πραγματικότητα δὲν ὑπάρχει οὐσιαστικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ γυναικεία καὶ τὴν ἀνδρική φύση. Ἡ γυναῖκα διαφέρει τόσο λίγο ἀπὸ τὸν ἄνδρα ὅσο ὁ φαλακρὸς ἀπὸ τὸν κομητήν⁴. Καὶ προκειμένου νὰ ἐνισχύσει τὴν ἀποψή του δανεῖζεται εἰκόνες ἀπὸ τὴ φύση, ἀναμφισβήτητης ἐγκυρότητας καὶ οἰκείες σὲ ὅλους μας ποὺ μποροῦν νὰ λειτουργήσουν ὡς πρότυπα. Τόσο πανίσχυρους φυσικοὺς νόμους, φαίνεται νὰ πιστεύει, κανένας δὲν μπορεῖ οὔτε νὰ ἀρνηθῆσιν οὔτε νὰ παραβεῖ. Τὸ μόνο ποὺ μᾶς μένει εἶναι νὰ τοὺς παρατηροῦμε μὲ προσοχὴ καὶ νὰ τοὺς ἀκολουθοῦμε καὶ στὶς ἀνθρώπινες κοινωνίες.

Ἀναφέρει συγκεκριμένα ὅτι ὅπως χρησιμοποιοῦμε τὰ σκυλιὰ (θηλυκὰ ἢ ἀρσενικὰ ἀδιακρίτως) γιὰ τὴ φύλαξη τῶν κοπαδιῶν καὶ κανένα δὲν μένει ἄπρακτο γιὰ νὰ φροντίσει τὰ νεογνά⁵, ἔτσι καὶ οἱ γυναῖκες πρέπει νὰ ἐκτελοῦν τὶς ἴδιες ἐργασίες μὲ τοὺς ἄνδρες, ἐφόσον προηγουμένως ἐκπαιδευθοῦν κατάλληλα καὶ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ὅπως αὐτοί. Τὸ πρόγραμμα ἐκπαίδευσής τους ἀποβλέπει στὴ συνεχεῖ ἀνύψωσή τους πρὸς τὸ Ἄγαθόν, χωρὶς νὰ λείπει ὡστόσο καὶ τὸ πρακτικὸ πνεῦμα, ἐφ' ὅσον ἡ ἥθικὴ τελειώσή τους ἀποσκοπεῖ στὴ σωστὴ συμπεριφορὰ τους μέσα στὴν πολιτεία.

Αὐτὲς θὰ ἐκπαιδευθοῦν λοιπόν, ὄχι μόνο μὲ γυμναστικὴ, μουσικὴ, ἀριθμητικὴ, γεωμετρία, φυσικὴ, ἀστρονομία, φιλοσοφία, ἀλλὰ καὶ μὲ πολεμικὲς τέχνες⁶. Ὅστερα θὰ ὑποβληθοῦν στὶς ἀπαραίτητες δοκιμασίες (κούραση, πόνο, μάχες, πειρασμοὺς) γιὰ νὰ ἐλεγχθεῖ ἡ ἀρετὴ τους καὶ ἡ σταθερότητα τοῦ χαρακτήρα τους. Τέλος θὰ τοποθετηθοῦν δοκιμασιακὰ σὲ κάποιες δημόσιες θέσεις καὶ ὅσες ἀποδειχθοῦν ἱκανὲς νὰ διοικοῦν, ὅταν φθάσουν στὴν ἡλικία τῶν πενήντα ἐτῶν, θὰ γίνουν φυλακίδες, δηλαδὴ κυβερνήτες τῆς πολιτείας⁷.

Ἔτσι οἱ διοικητικὲς ἐργασίες θὰ διανεμονται ἐξ ἴσου σὲ ἄνδρες καὶ σὲ γυναῖκες, γιὰτὶ οἱ ἱκανότερες εἶναι ἐξ ἴσου μοιρασμένες καὶ στὰ δύο γένη:

3. Πλάτωνος, *Πολιτικός*, 296a-d· *Νόμοι*, IV 712a, 722 d-723a, V 733d κ.έ., VII 817b κ.έ., IX 875d.

4. Πλάτωνος, *Πολιτεία*, V 451 d-455a.

5. Πλάτωνος, *Πολιτεία*, V 451d.

6. *Ibid.* II 377c κ.έ., III 414b, VII 523b-540c.

7. *Ibid.* VII 517c-d, 540b. J. Luccioni, *La pensée politique de Platon*, σσ. 182-

Οὐδὲν ἄρα ἐστίν, ὦ φίλε, ἐπιτήδευμα τῶν πόλιν διοικούντων γυναικὸς διότι γυνή, οὐδ' ἀνδρὸς διότι ἀνὴρ, ἀλλ' ὁμοίως διεσπαρμέναι αἱ φύσεις ἐν ἀμφοῖν τοῖν ζώου...⁸. Οἱ ψυχὰς (ἄριστες, μέτριες ἢ κακὰς) δὲν διαμορφώνονται ἀνάλογα μὲ τὸ φύλο, ἀλλὰ ἀνάλογα μὲ τίς ἔμφυτες ἰκανότητές τους καὶ μὲ τὴν παιδεία ποῦ ἔχουν λάβει: Παγκάλους, ἔφη, τοὺς ἀρχοντας, ὦ Σώκρατες, ὡσπερ ἀνδριανοποῖδς ἀπειργασαί. Καὶ τὰς ἀρχούσας γε, ἦν δ' ἐγώ, ὦ Γλύκων. Μῆδὲν γὰρ τι οἶον με περὶ ἀνδρῶν εἰρηκέναι μᾶλλον ἢ εἰρηκα ἢ περὶ γυναικῶν, ὅσαι ἂν αὐτῶν ἰκαναὶ τὰς φύσεις ἐγγίγνονται⁹.

Φυσικὰ ὅσες φθάσουν στὰ ἀνώτατα ἀξιώματα θὰ εἶναι ἀπαραίτητα ἐνάρετες καὶ θὰ φέρουν στὴν πόλιν τους τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν εὐδαιμονία. Παράλληλα θὰ διαμορφώσουν τοὺς τέλειους πολίτες, γιατί ἡ βούληση τῶν ἀρχόντων - γυναικῶν (ὅπως καὶ ἐκεῖνη τῶν ἀνδρῶν) προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐπικοινωνία τους μὲ τίς Ἰδέες καὶ τὸ Ἄγαθόν, ἐνῶ οἱ ἐνέργειες τῶν πολιτῶν εἶναι τὸ ὄργανο αὐτῆς τῆς βούλησης¹⁰.

Ἐπὶ πλέον θὰ τοὺς διδάξουν ὅτι ὁ καθένας πρέπει νὰ ζῆ σὲ ἀρμονία μὲ τὸν ἑαυτό του καὶ μὲ τοὺς ἄλλους καὶ κατὰ συνέπεια νὰ πράττει τὰ ἑαυτοῦ, δηλαδὴ τὸ ἔργο, γιὰ τὸ ὅποιο εἶναι ἐκ φύσεως προορισμένος¹¹. Τότε ἡ πολιτεία θὰ μοιάζει μὲ ἓνα γερὸ καὶ καλά συναρμοσμένο ὕφασμα ποῦ θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἀντέξει κάθε δυσκολία, εἴτε πρόκειται γιὰ ἐσωτερικὰ προβλήματα εἴτε γιὰ ἐξωτερικὰς ἐπιθέσεις¹².

Κανένας δὲν θὰ ἐπαναστατεῖ ἀλλὰ ὅλοι θὰ ζοῦν εἰρηνικά, γιατί θὰ ἔχουν κατανοήσει ὅτι ἡ ἀληθινὴ ἰσότητά εἶναι ἀνάλογη μὲ τίς δυνατότητες τοῦ κάθε πολίτη, ἀποδίδοντας τῷ μὲν... μείζονι πλείω, τῷ δ' ἐλάττονι σμικρότερα, μέτρια διδοῦσα πρὸς τὴν αὐτῶν φύσιν ἐκατέρω¹³. Στὸν Πλάτωνα συνεπῶς οἱ ἀρετὲς - ἀνδρικές καὶ γυναικεῖες - διαμορφώνουν ἀπόλυτα καὶ καθοριστικὰ τὴν ἔννοια τοῦ πολίτου.

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε τὰ ἑξῆς:

α) ὁ Πλάτων, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ μεμονωμένα χωρία, στὰ ὅποια ἀναφέρεται στίς ἰκανότητες καὶ στὴν ἐκπαίδευση τῶν γυναικῶν, δὲν χρησιμοποιοῖ συνήθως στὴν ἀνάπτυξη τῆς πολιτικῆς του θεωρίας ἐκφράσεις ποῦ περιέχουν ἐπίθετα ἢ οὐσιαστικά θηλυκοῦ γένους. Ἴσως ὅμως αὐτὸ νὰ ὀφείλεται ἀπλὰ στὸ γνω-

8. Πλάτωνος, *Πολιτεία*, V 455d-e.

9. Ibid. VII 540c.

10. Ibid. VII 517c-d, 540b. A. Festugière, *Contemplation et vie contemplative selon Platon*, Paris, J. Vrin, 1967, σσ. 164-165, 364, 369, 454.

11. Πλάτωνος, *Πολιτεία*, III 394e κ.ε., IV 423b-441a. Κ. Βουδούρη, *Ψυχή καὶ Πολιτεία*, Ἀθήνα, 1970, σ. 58. J. Luccioni, *La pensée politique de Platon*, σσ. 135-136.

12. Πλάτωνος, *Πολιτεία*, VI 501b. *Πολιτικός*, 305e. Κ. Βουδούρη, *Ψυχή καὶ Πολιτεία*, σσ. 66-73.

13. Πλάτωνος, *Νόμοι*, VI 757 c-d.

στό γραμματικό κανόνα τῆς υπερίσχυσης τοῦ ἀρσενικοῦ γένους ἐναντι τοῦ θηλυκοῦ ἢ στό ὅτι ὁ φιλόσοφος θεωροῦσε περιττό νά ἀναφερθεῖ μέ περισσώτερες λεπτομέρειες σ' ἓνα θέμα, γιά τὸ ὁποῖο τόσο ξεκάθαρα εἶχε μιλήσει λίγο πρὶν.

Ὅστόσο ἀρκετοὶ μελετητές του πιστεύουν ὅτι ὁ Πλάτων δὲν εἶχε τὸ γυναικεῖο φύλο σὲ ἰδιαίτερη ἐκτίμηση. Καί ἐπικαλοῦνται, προκειμένου νά υποστηρίξουν τὴν ἀποψή τους, κάποια πλατωνικά χωρία, στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται ὅτι ἡ ἔλξη τοῦ ἀνδρα πρὸς τὴ γυναίκα εἶναι μιὰ κατώτερη μορφή ἔρωτα, ἡ ὁποία ὀδηγεῖ στὴ γέννηση σωματικῶν παιδιῶν, ἀντίθετα μέ τὸ φιλοσοφικό ἔρωτα ποῦ γεννιέται ἀνάμεσα στό δάσκαλο καί τὸ μαθητή, ἄρρενες συνήθως καί οἱ δύο στὴν κλασσική Ἀθήνα, καί ποῦ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴ δημιουργία πνευματικῶν παιδιῶν (ἔργων τέχνης, σπουδαίων νόμων ἢ λόγων ποῦ ὀδηγοῦν στὴν ἀρετή¹⁴).

Ἡ ἀνωτέρα θέση τοῦ Πλάτωνος ἀφορᾷ ὅμως τὴ γυναίκα, ὅπως αὐτὴ ἀντιμετωπίζεταν ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του, δηλαδή ὡς ἓνα ἄτομο στοιχειωδῶς μορφωμένο καί στενά περιορισμένο στὰ πλαίσια τῆς οἰκογένειας, ποῦ ἀσχολεῖτο μόνο μέ τὴν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν καί μέ τὴ διοίκηση τοῦ οἴκου (ὡς σύζυγος) ἢ ποῦ ψυχαγωγοῦσε τὸ ἀνδρικό φύλο (ὡς ἑταῖρα).

Στὴν *Πολιτεία*, ἀντίθετα, προτείνει ἓνα δλότελα καινούργιο σύστημα ποῦ βασιζέται στὴν πίστη του στὶς γυναικεῖες ἱκανότητες, στὴν παροχή ἴδιων γνώσεων τόσο σὲ κόρες ὅσο καί σὲ ἐφήβους, καθὼς καί στὴν πεποίθηση ὅτι οἱ σωστά ἐκπαιδευμένες πολίτιδες μποροῦν νά γίνουν, ἀκριβῶς ὅπως καί οἱ ἄνδρες, πρότυπα ἀρετῆς καί συνεπῶς νά λάβουν ἐνεργὸ μέρος στὴ διακυβέρνηση τῆς πολιτείας.

β) Ὅλο αὐτὸ τὸ σύστημα εἶναι μόνο ἓνα θεωρητικό σχῆμα, ποῦ —παρὰ τὴν αὐστηρὴ λογική, ἡ ὁποία τὸ διέπει— δὲν ἐφαρμόστηκε ποτὲ στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα. Παρ' ὅλ' αὐτά, σύμφωνα μέ ὀρισμένους μελετητές, ὅπως ὁ Κ. Γεωργούλης (ἡ *Πολιτεία* δὲν εἶναι ἓνα οὐτοπιστικό βιβλίον, ἀλλὰ μιὰ φανέρωση τῶν θεμελίων ἐκείνων ποῦ στερεώνουν κάθε ἀνθρώπινη κοινωῖαν)¹⁵.

Ἐπάρχει μιὰ ἀκόμη πλατωνικὴ μαρτυρία σχετικὰ μέ τὴ γυναικεῖα συμβολὴ στὴ διαμόρφωση τοῦ πολίτου. Πρόκειται γιά τὴ μύηση τοῦ Σωκράτους στό μυστήριο τοῦ ἔρωτα ἀπὸ τὴ Διοτίμα στό πλατωνικό *Συμπόσιον* (210 a-212 a). Ἐν δεχθοῦμε:

α) ὅτι ἡ ἱέρεια τοῦ πλατωνικοῦ διαλόγου εἶναι ἡ τέλεια ἐνσάρκωση τῶν ἀρετῶν,

14. Πλάτωνος, *Συμπόσιον*, 206c, 207d, 208a-209e. *Νόμοι*, I 636a-d, VI 773 e-774c, 776a-b, 782d-783a. L. Robin, *La théorie platonicienne de l'amour*, Paris, P.U.F., 1964, σσ. 141-142.

15. Πλάτωνος, *Πολιτεία*, Προλεγόμενα Κ. Γεωργούλης, Ἀθήνα, ἐκδ. Ζαχαροπούλου, σ. 15.

β) ὅτι ἡ ἀνοδος τοῦ μουμένου ἀπὸ τὸν ἐμπειρικό κόσμο στὸ βασίλειο τῶν Ἰδεῶν ἀποτελεῖ μιὰ δοκιμασία ποῦ ἀναδεικνύει τὸν ἀληθινὸ φιλόσοφο καὶ

γ) ὅτι οἱ φιλόσοφοι εἶναι οἱ μόνοι σωστοὶ πολῖτες μιᾶς κοινωνίας, καταλήγουμε στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐνάρετη γυναίκα ὀδηγεῖ τὸν ἄνδρα στὴν ὀλοκλήρωση τῆς προσωπικότητάς του, ἄρα καὶ στὴν τέλεια λειτουργία του ὡς πολίτου.

Ὁ Ἀριστοτέλης, διαφοροποιούμενος ἀπὸ τὸ δάσκαλό του, διακρίνει τὶς γυναικεῖες ἀπὸ τὶς ἀνδρικές ἀρετὲς καὶ ἀναγνωρίζει στὴ γυναίκα τὸν περιορισμένο, ἀλλὰ καθοριστικὸ ρόλο ποῦ τῆς εἶχε ἀναθέσει ἡ κοινωνία τοῦ καιροῦ του, δηλαδὴ τὴ διαμόρφωση ἐναρέτων ἀνδρῶν μέσα στοὺς κόλπους τῆς οἰκογένειας, τὴν ὁποία ἀναλαμβάνει ὡς σύζυγος καὶ ὡς μητέρα. Ὁ φιλόσοφος δὲν διστάζει νὰ τονίσει τὴν τεράστια σημασία τῆς οἰκογένειας ὡς πολιτικῆς μονάδας, ἐπειδὴ αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα κάθε πόλης. Συνεπῶς ἡ γυναίκα ὡς θεμέλιο τῆς οἰκογένειας συντελεῖ στὴ δημιουργία ὑπεύθυνων καὶ σωστῶν πολιτῶν.

Στὸ πρῶτο βιβλίο τῶν *Πολιτικῶν* του ἀναφέρει συγκεκριμένα: Ἀνάγκη δὴ πρῶτων συνδυάζεσθαι τοὺς ἄνευ ἀλλήλων μὴ δυναμένους εἶναι, οἷον θῆλυ μὲν καὶ ἄρρεν τῆς γενέσεως ἐνεκεν... ἄρχον δὲ καὶ ἀρχόμενον φύσει, διὰ τὴν σωτηρίαν¹⁶. Στὴ συνέχεια περιγράφει τὴ δημιουργία τῆς οἰκογένειας (οἴκου) ἀπὸ τὸ ζευγάρι, τῆς κώμης ἀπὸ τὶς οἰκογένειες καὶ τέλος τὴ δημιουργία τῆς πόλης ἀπὸ τὶς κώμες¹⁷.

Μέσα ἀπὸ τὸ κείμενό του ὁ Ἀριστοτέλης ἐκφράζει καθαρὰ τὴ γνώμη του γιὰ τὸ ρόλο τῆς γυναικείας στὴν κοινωνία καὶ κατ' ἀκολουθία στὴ διαμόρφωση τῶν πολιτῶν. Παρατηρεῖ συγκεκριμένα ὅτι ἡ πρώτη ἀρχὴ τῆς πόλης δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν οἰκογένεια· ὁ πυρῆνας πάλι αὐτῆς ἀνάγεται ἀναγκαστικὰ στὸ ζευγάρι ποῦ ἀποφασίζει νὰ συμβιώσει κάτω ἀπὸ τὴν ἴδια στέγη: τὸν ἄνδρα καὶ τὴ γυναίκα.

Γυναίκα καὶ ἄνδρας συνυπάρχουν σὲ τέτοιο βαθμὸ ὥστε δὲν μπορεῖ ὁ ἓνας νὰ ζήσει χωρὶς τὸν ἄλλο. Κατὰ συνέπεια ἡ γυναίκα ἀποτελεῖ ἀναγκαῖα προϋπόθεση τῆς ὑπαρξῆς τοῦ ἄνδρα καὶ στὴ συνέχεια τῆς οἰκογένειας καὶ τῆς πόλης. Δὲν νοεῖται ὅμως οὔτε οἰκογένεια οὔτε πόλη χωρὶς ἠθικὰ θεμέλια ἢ τουλάχιστον χωρὶς κάποιους κανόνες συμπεριφορᾶς ἀποδεκτοὺς ἀπὸ τὴν πλειοψηφία τῶν μελῶν ποῦ τὶς ἀπαρτίζουν καὶ ποῦ ἀνάγονται στὴ σφαῖρα τῆς ἠθικῆς. Μποροῦμε ἔτσι νὰ ποῦμε ὅτι ἡ γυναίκα ἀποτελεῖ, ὅχι μόνο τὸ βιολογικὸ πυρῆνα τῆς οἰκογένειας καὶ κατ' ἐπέκταση τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπαρχὴ τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς τους ὑπόστασης, ἰδιαίτερα ἂν αὐτὴ εἶναι

16. Ἀριστοτέλους, *Πολιτικά*, I 1252a 26-31.

17. *Ibid.* I 1252b 13-31.

ἐνάρετη, ὁπότε ἐπηρεάζει θετικά τὴν ἠθικὴ διαμόρφωση τοῦ συζύγου καὶ τῶν παιδιῶν της.

“Ὅσον ἀφορᾷ λοιπὸν τὴν οἰκογένεια, σύμφωνα με τὴν ἀριστοτελικὴ ἀποψη, ὁ ἄνδρας ἀσκεῖ τὴ γενικὴ ἐξουσία, ἐνῶ ἡ γυναίκα ἀναλαμβάνει τίς λεπτομέρειες ὡς πρὸς τὴ διοίκηση τοῦ οἴκου. Ἡ ἀρετὴ τῆς γυναικίαιας διαφέρει πάντως ἀπὸ ἐκείνη τοῦ ἀνδρα γιατί διαφορετικοί εἶναι καὶ οἱ ρόλοι τους: Ὁμοίως τοῖνυν ἀναγκαιῶς ἔχειν καὶ περὶ τὰς ἠθικὰς ἀρετὰς ὑποληπτέον, δεῖν μὲν μετέχειν πάντας, ἀλλ’ οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλ’ ὅσον ἐκάστω πρὸς τὸ αὐτοῦ ἔργον¹⁸. Ἔτσι ἡ σωφροσύνη, ἡ ἀνδρεία ἢ ἡ δικαιοσύνη δὲν εἶναι ἴδια γιὰ τὸν ἄνδρα καὶ γιὰ τὴ γυναίκα ἀλλ’ ἡ μὲν ἀρχικὴ... ἡ δ’ ὑψηρικὴ¹⁹. Ἐκεῖνος ὀφείλει νὰ ἄρχει καὶ ἡ σύζυγός του νὰ τὸν ὑπακοῦει.

Ἐδῶ πρέπει πάντως νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὁ φιλόσοφος, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τίς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς του, δὲν δέχεται τὴν ἰδέα μιᾶς ἀρχέγονης φυσικῆς ἰσότητος ἀνάμεσα στὰ δύο φύλα, ὅπως αὐτὴ ποὺ εἶχαν διατυπώσει οἱ σοφιστὲς Ἰππίας καὶ Ἀντιφῶν ἢ ὅπως ἐκείνη ποὺ εἰσάγει ὁ Πλάτων. Στὰ *Πολιτικά* του συγκεκριμένα διατυπώνει τὴν ἀποψη ὅτι τὸ ἄρρεν εἶναι ἐκ φύσεως καλύτερο, ἡγεμονικώτερο καὶ βουλευτικώτερο τοῦ θήλεος²⁰. Ἄλλου δὲ προσθέτει ὅτι ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἀνδρα δὲν περιορίζεται μόνο στὸ φυσικὸ (ὡς πρὸς τὴ δύναμη) ἐπίπεδο, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται καὶ στὸ ἠθικὸ. Ἐκεῖνος πρέπει νὰ ἀσκεῖ τὴν ἐξουσία καὶ ἡ γυναίκα νὰ τὸν ὑπακοῦει ὡς πλάσμα ἡπιωτέρου χαρακτῆρος²¹.

Παρὸλ’ αὐτὰ οἱ γυναικεῖες ἀρετὲς παίζουν σπουδαῖο ρόλο στὴ διαμόρφωση τοῦ πολίτου καὶ στὸν Ἀριστοτέλη, γιατί ἡ ἐνάρετη μητέρα ἀνατρέφει με ἠθικὲς ἀρχὲς τὰ παιδιά της ποὺ εἶναι οἱ αὐριανοὶ πολῖτες. Καὶ κανένας δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄδικος ἢ κακός, ὅταν οἱ ἀρχὲς τῆς ἀγωγῆς του ἀνάγονται στὸ ἀγαθὸ.

Μποροῦμε λοιπὸν νὰ συμπληρώσουμε τὴν πλατωνικὴ ἀποψη, σύμφωνα με τὴν ὁποία ἀρκεῖ νὰ ἐκπαιδεύσουμε τοὺς ἀνθρώπους γιὰ νὰ τοὺς κάνουμε ἐνάρετους²², λέγοντας ὅτι ἀρκεῖ νὰ εἶναι οἱ γυναῖκες ἐνάρετες γιὰ νὰ διαμορφωθοῦν σωστοὶ πολῖτες.

18. Ibid. I 1260a 18-20.

19. Ibid. 1260a 23.

20. Ibid. I 1254b 14-15, 1260a 13-15.

21. Ibid. I 1260a 22. Ἀριστοτέλους, *Τῶν περὶ τὰ ζῷα ἱστοριῶν*, I 608a 21 κ.ε.

22. Πλάτωνος, *Πρωταγόρας*, 352 c: καὶ ἐάντερο γιγνώσκη τις τὰγαθὰ καὶ τὰ κακά, μὴ ἂν κρατηθῆται ὑπὸ μηδενὸς ὥστε ἀλλ’ ἅττα πράττειν ἢ ἂν ἐπιστήμη κελεύη.